

pite a vero abluere potuit haec synodus, neque ratio eius ulla habenda est.

Quod de hac diximus, idem de alia particulari synodo, si qua sit, quae contrarium doceat, dici debet; praesertim quum ea aetate ob barbarorum incursiones vix ecclesiastica documenta reperiri possent, ac leges Romanae ac barbaricae divortio nimis faventes longe lateque dominarentur.

Interim ex iis, quae in duobus praecedentibus articulis de Ecclesiae traditionali sensu disseruimus, pronum est colligere adversus Launoium eiusque exscriptores et asseclas, tantum abesse ut Ecclesiae doctrina et pravus sententiae de vinculi conjugalis dissolutione ob adulterium faveat, ut potius longa seculorum serie ab aetate apostolica perpetuis documentis constet, Ecclesiae doctrinam et praxim esse illi sententiae prorsus contrariam.

His documentis, uti ex instituta critica eorum discussione patet, non aliud adversarii opponere potuerunt quam sophisticas cavillationes, atque etiam, ut vidimus, violentas interdum et absurdas interpretationes, quae a communi sensu abhorrent. Ex medio autem aevo collegerunt huc illucque, quotquot potuerunt, documenta, ut fucum imperitis facerent; sed quaerite perpensa deprehenduntur aut falsa, aut critice dubia; atque exegetice examinata sensum fundunt, qui cum catholica veritate apprime cohaeret, quaeque id, quod adversarii contendunt de facultate iterum nubendi post dimissam adulteram aut dimissum adulterum, nullatenus probant.

Ac re sane vera, si talis fuisset sensus tum textuum Matthaei, tum apostoli Pauli, qualem isti contendunt; si talis existisset traditio a Patribus accepta et per manus decurrens, in re, quae adeo hominum cupiditati ac libertati favet, et in quam adeo proclives in tot rerum adiunctis plurimi reperiuntur; in re, cui leges civiles seu politicae, ut saepius inuimus immo et patefecimus, haud parum favebant: qui fieri potuisset, ut non haberemus potius contrariam sententiam et praxim pleno, ut ita dicam, atque exundanti alveo per secula singula ad nos usque

decurrentem? Si non alia doctrinae catholicae supperent documenta, vel ipsum factum nobis praeberet eius ineluctabile argumentum.

Vix enim inter seculi XVI. novatores doctrina haec obtinuerat, ut illico praxis dissolutionis ob adulterium coniugiorum longe lateque penes ipsos diffusa sit: in tribunalibus sive ecclesiasticis sive civilibus a iudicibus quotannis innumerae prope de divortii hac de causa pronunciantur sententiae. Idem dic de Graecis, penes quos ab aliquot seculis eadem invaluit doctrina seu potius corruptela. Porro id ipsum profecto contigisset seculis anteaactis; si quidem eadem doctrina in Ecclesia obtinisset catholica. Iam vero tantum abest, ut praxis eiusmodi in catholica introduci Ecclesia potuerit, ut cum potentissimi principes, reges ac imperatores divortium quandoque pertentaverint, statim illis Romani pontifices et concilia obstiterunt, uti inter caetera Lotharii exempla, Philippi Augusti, aliorumque magno numero demonstrant (827). Huc colliduntur quaecumque Launoius cum asseclis suis tanto labore congegit.

CAPUT IV.

De Graecorum praxi deque canone Tridentino circa indissolubilitatem Christiani matrimonii in causa adulterii.

ARTICULUS. I. — De natura et origine erroneae praxeos Graecorum dissolventi ob adulterium coniugii, deque ecclesiae Romanae hac in re erga Graecos oeconomia.

Cum de Graecorum more ac praxi circa dissolubilitatem coniugiorum propter adulterium disserimus, non modo Graecos ab Ecclesiae catholicae unitate dissociatos, verum etiam Graecos in ea unitate consistentes complectimur. Exploratum enim est

(287) Huius exempla oppositionis sunt Stephani IV. et Caroli M., Nicolai I. et Lotharii, Gregorii V. et Roberti, Alexandri III. et Henrici III. Urbani II. et Philippi I. caetera recole apud Berti *De Theologic. discipl.* tom. IV. ab an. 540 ad an. 1659. etsi fateamur non omnia eiusmodi divortia sub obtentu adulterii perpetata fuisse.

eos a pluribus seculis consuevisse in adulterii casu ita dirimere coniugia, ut cum aliis respective viris aut foeminis se novis nuptiis copulent. Haec porro agendi ratio non minimam creare potest difficultatem iis, qui rem penitus non perpendunt, ex eo etiam capite, quod hac de causa nullum excitatum unquam fuerit inter utramque ecclesiam Latinam et Graecam dissidium, neque diversa haec agendi ratio impedimento fuerit utriusque Ecclesiae unioni, quae identidem tentata, immo etiam ad tempus saltem redintegrata est.

Exinde siquidem non pauci catholicae doctrinae adversarii recte inferre sibi visi sunt hac in re non de dogmatica veritate, sed de libera disciplina agi; adeo ut in potestate Ecclesiae sit eam temperare ac mutare pro temporum, personarum rerumque adiunctis. Alii autem, qui disciplinae moderandae potestatem secularibus principibus ultro demandant, veriti non sunt politico regimini auctoritatem deferre fidelium matrimonia ob adulterii flagitium dissolvendi, prout reipsa in Protestantium ditio- nibus fieri consuevit, et a nonnullis principibus catholicis aliquando sancitum est (1).

Ut igitur huiusmodi amoveamus obstaculum, ostendemus 1. non de doctrina proprie ac directe quaestionem esse cum ecclesia Graeca circa hunc articulum, sed potius de diversa Graecorum praxi, seu variis abusu, qui apud eos obtinuit, atque etiamnum obtinet; 2. originem eiusdem praxeos seu abusus, qui apud illos invaluit, patefaciemus; 3. ecclesiam Latinam denique ostendemus, quoties sese obtulit occasio, toties adversus eiusmodi abusum reclamasse.

I. Porro ad primum quod attinet, dum dicimus dissidium Graecos inter Latinosque non de doctrina esse, sed de praxi, haud significare intendimus, illos ad praxim hanc suam cohonestandam minime quaerere praesidium sive in sacris litteris, sive in sanctorum veterum scriptis; hoc siquidem factis manifestis

(1) Hos adversarios paulo post commemorabimus, cum scilicet afferemus singulorum argumenta, quibus adnisi sunt eiusmodi fulcire commenta.

refelleretur, cum constet ipsos confugere et ad textus Matthaei, et ad Graecos Patres, quorum testimonia ipsi urgent, haud secus atque protestantes (2). Ac reipsa fieri non poterat, quin Graeci niterentur praxim adeo contrariam doctrinae et praxi ecclesiae Romanae opportunis auctoritatibus et argumentis ex Bibliis ipsis et ex Patribus arte depromptis fulcire. Dum igitur asserimus Graecos practice potius quam theoretice dissentire ab ecclesia Latina, contendimus, eos non ita sententiam suam tueri, ut erroris incusent Latinos ob contrariam doctrinam et praxim, perinde ac si ea recedat ab evangelica et apostolica disciplina, dum indissolubilitatem tuetur coniugii interveniente adulterio, adeo ut hoc unum ex capitibus constituat divisionis inter utramque ecclesiam.

Eo etiam ex capite dici potest, Graecos practice potius quam theoretice ab ecclesia Latina dissentire, quod praxis aliunde quam ex dogmatico errore profluxerit; imo error quicumque is est, ex praxi potius provenit, quum Graeci praxim suam aliunde ortam cohonestare tentaverint erronea doctrina: quae profecto cohaerens non est cum doctrina de indissolubilitate christiani matrimonii, quam alioquin Graeci ipsi formaliter profitentur. Hinc iterum apparet practicum verius quam theoreticum esse dissensum, vel certe talem fuisse, saltem usque ad definitionem Tridentinam, contra quam modo Graeci dirimere matrimonia ob adulterium non possunt, quin simul notam erroneae praxeos simul et doctrinae incurrant, ut fusius postea videbimus.

Hisce explanatis, pronum nunc est nostram adfirmationem

(2) Haec omnia profert et expendit Arcudius in suo opere *De concordia Occident. et Orient. Ecclesiae* lib. VII. *De matrimonio* a cap. VII. ad XXVII. Cf. praeterea Mansi *Collect. concil.* tom. XX. col. 147. ubi affert acta conc. Barenensis. Allatium *Graecia orthodoxa* Romae 1632. tom. II. p. 570. Anselmum Havelbergensem op. *Dialog. adversus Graec.* lib. III. apud D'Acherium *Spicileg.* tom. XIII. pag. 88. seqq. nec non Samuel. Klein de Gzad dioeces. Fogarasiensis in Transilvania, presb. et in semin. gener. Caesareo-regio Graeco-catholicorum Vindobonens. ad S. Barbaram stud. praefect. in *Dissertat. canonica de matrimonio iuxta disciplinam Graecae Oriental. Ecclesiae.* Vindob. 1781. De quo identidem agemus

adstruere; ac primo id efficitur positive, quatenus ecclesia Graeca adoptavit, ut suos, canones ecclesiae Africanæ, adeoque concilii Milevitani, quod, ut vidimus, can. XVII. constituit, ut secundum evangelicam et apostolicam disciplinam neque dimissus ab uxore, neque dimissa a marito alteri coniungantur; sed ita maneant aut sibi met reconcilientur. Quem canonem renovavit conc. Africanum plenarium cap. LXXVI. et rursus in codice canonum ecclesiae Africanæ insertus est can. CII. ac in canone ecclesiae Graecæ reperitur (3).

Praeterea Michaël Palaeologus in symbolo fidei seu fidei professione, quam an. 1274. obtulit Rom. pont. Gregorio X. in concilio Lugdun. II. indissolubilitatem absolutam matrimonii professus est his verbis: « De matrimonio vero tenet (Romana ecclesia) quod nec unus vir plures uxores simul, nec una mulier permittitur habere plures viros. Soluta vero legitimo matrimonio *per mortem coniugum alterius*, secundas et tertias deinde nuptias successive licitas esse dicit: si impedimentum canonicum aliud ex causa aliqua non obsistat (4). »

Rursus cum saec. XVI. reformatores, ut sese appellant, seu emendatores sacrorum, nempe haeretici, ad fulciendas novas doctrinas suas adversus Ecclesiam praesidium quaesivissent penes Graecos, Ieremias patriarcha Constantinopolitanus nomine ecclesiae suae hanc de sacramento matrimonii eiusque indissolubilitate professionem edidit: « Matrimonium in primis ab ipso Deo omnium rerum omnipotente auctore ab initio constitutum, sancitumque est tum, cum in paradiso Adamum cum Eva coniunxit. Post vero, ubi mundo salus apparuit, ab ipso Christo Iesu confirmatum, partim dum primo miraculo conversae aquae in vinum honestatur, partim dum Mosaica lex, quae dato libro repudii uxorem dimittere permittebat, in ea parte clare perficitur, illudque docetur, a principio sic non

(3) Cf. *Acta Conc.* Harduini tom. I. in monito ad hunc canon. col. 861. 862. et iterum col. 925. ubi exhibentur hi canones Graecæ et Latine.

(4) In *Collet. max. conc.* Mansi Venet. 1780. tom. XXIV. col. 71.

fuisse, sed propter duritiam cordis eorum, qui legem acceperunt, id concessum esse. Et illis item verbis; *Quos Deus coniunxit*, hominem separare non debere (5). » Sic etiam in *Orthodoxa confessione* idem constituitur principium de perpetua et indissolubili coniugii firmitate, dum dicitur, quod sponsi iunctis dextris fidem dent, quod alter alteri fidem, honorem, amoremque conjugalem, ad finem usque vitae, quocumque rerum discrimine, constanter servaturus; nec alter alterum deserturus sit (6). » Verum quidem est in his professionibus nullam de peculiari adulterii casu fieri mentionem, attamen hoc ipso quod proprietas vinculi conjugalis absque ulla exceptione adstruitur, patet, Graecos cum Latinis circa principium theoreticum et dogmaticum convenire, nec ullam posse movere litem contra ecclesiam Latinam, quae docet insolubilitatem christiani connubii adulterio etiam interveniente.

Id ipsum efficitur negative. Siquidem nunquam Graeci inter dissidii causas ab ecclesia Latina doctrinam et praxim de indissolubilitate matrimonii etiam in casu adulterii recensuerunt (7). Quoties praeterea post funestum schisma, quo scissa est ecclesia Graeca a Latina, actum est de unione inter utramque ecclesiam redintegranda, nunquam inter articulos discutiendos propositus est articulus de dissolubilitate aut indissolubilitate coniugii in causa adulterii (8).

(5) *Censura Orient. Eccles. per Ieremiam patriar.* Coloniae 1585. c. VII. De *matrim. et natur. sacrament.* pag. 116. et ed. Paris. 1584. fol. 44.

(6) *Orthodoxa confessio catholicae atque apostolicae ecclesiae Orientalis* interprete Laur. Norimanno Lips. 1695. quaest. CXV. Hinc Thomas Smith Anglicanus in op. *De Graecæ ecclesiae hodierno statu.* Traiecti ad Rhen. 1698. pag. 150. refert, graecos statuere: « Neminem cuiuscumque periculi praetextu » per totum vitae terminum ab alicuius matrimonio dimittendum, idemque » (matrimonium) esse *totius vitae inseparabile consortium.* »

(7) Has causas ex epistolis Photii et Michaëlis Caerularii expendit Biner in *Apparatu eruditionis* part. III. cap. 2. art. 8. num. 14. nec non cap. 5. art. 6. n. 8. et 9. Item Prosper ab Aquitania *Diction. Theologic.* tom. 1. pag. 108. Ant. Possevini in *Apparatu sacro* ad vocem *Graeci.*

(8) Satis est percurrere Acta concilii Lugdun. II. et Florentini, in quibus de unione actum est, ut quisque intelligat de quatuor potissimum doctrinae capitibus controversias agitatae fuisse, scilicet de consecratione etiam in pane

Firmamentum haec omnia accipiunt ex agendi ratione, quam constanter tenuerunt non solum Graeci uniti, verum etiam schismatici respectu tot decretorum et sanctionum Rom. pontificum, quibus dissolutio coniugiorum ob adulterium improbata atque damnata est. Siquidem nemo adversus has pontificias sanctiones insurrexit, quasi desciverint ab evangelica et apostolica doctrina aut a veteri Patrum traditione; quod quidem argumentum prope evidens est nullum dogmaticum revera hac in re dissidium viguisse aut vigere inter ecclesias Orientalem et Occidentalem.

Restat igitur ut practicus dici debeat usus, seu potius abusus, qui penes Graecos inolevit scindendi vinculum coniugale ob adulterii flagitium, cuius nec ipsi rationem reddere potuerunt, cum haec quaestio iis esset proposita. Sane absoluto concilio Florentino, atque unione perfecta, cum Latini silentio praeterire noluerint contrariam Graecorum praxim circa coniugii dissolutionem, sciscitati ab iis sunt, quare ipsi coniugia dissolverent, et aqua eis haesit, prout habetur in historia actorum illius concilii a Binio edita: post subscriptionem, ibi legitur. « Absoluta Missa et gratiarum actione, unusquisque recepit se domum. Post haec Latini quaesiere a nobis (graecis) haec... Et quare coniugium dirimitis, dicente Domino: *Quos Deus coniunxit, homo non separet?* Haec a Latinis obiecta Mitylenensis (archiepiscopus) canonicè omnia legitimeque dissolvit, praeterquam duo, de quibus Papa significavit imperatori. Cur scilicet

azymo, de existentia purgatorii, de primatu Sedis Romanae, deque processione Spiritus S. etiam a Filio. Cf. Christoph. Peichich, *Speculum veritatis inter Orientalem et Occidentalem ecclesias*. Venet. 1725. cap. X. p. 116. necnon Io. Plusiadem *Dissertationem pro concilio Florentino* apud Allatium *Graecia Orthodoxa* tom. I. p. 625. ubi quinque dissensionum capita inter utramque Ecclesiam distincte numerantur, et ne verbum quidem de matrimonio. Demum Iac. G. Pitzipios in op. *L'Eglise Orientale* 1. Part. Rome 1835. capp. VIII. IX. et X. recensens praecipuas differentias seu controversias, quae inter Orientalem et Occidentalem Ecclesiam vigent, eas coarctat ad tria capita; deinde vero persequens controversias minores ad septem revocat, nupiam vero quidpiam de matrimonio, eiusque ob adulterium dissolutione aut indissolubilitate meminit.

» et matrimonia dirimantur... Latinis contradicentibus, legem
 » (civilem) nihil valere adversus Domini vocem: *Quos Deus co-*
 » *niunxit, homo non separet*... Petivit ergo per nuncios Papa
 » ab imperatore, ut ex metropolitibus peritos aliquot ad se mitte-
 » ret; ille vero misit imperitos. Proposuitque Papa duas hasce
 » obiectiones, de separatione coniugiorum, et promotione patri-
 » archae. Illi vero, nullam se dixerunt habere facultatem res-
 » pondendi, nec respondere; sed ea relatueros imperatori, qui
 » responderet... Papa Orientales omnes praesules ad se convo-
 » cavit: et cum aliquot ex iis profecti essent, talem habuit se-
 » creto cum illis sermonem... Propono vobis aliqua ut fratribus,
 » ut membris, ut ecclesiarum doctoribus. Et primo dico, omnes
 » conquiri de separatione matrimoniorum; idque correctione
 » indiget... Praesules ita responderunt; aequissima et sapien-
 » tissima sunt, quae Beatitudo tua dixit: sed nos ad haec dare
 » perfectam responsionem non possumus; sunt enim et alii
 » praesules, et imperator noster: perfecte igitur respondebimus
 » cum illorum consensu, privatim vero ex nobis respondemus
 » ac dicimus: non esse haec praesentis temporis, licet iusta et
 » necessaria sint; nam matrimonia dirimimus non sine iustis
 » causis (9). » Nec ulterius res progressa est.

Interim ex hoc documento novimus, non de doctrina sed de praxi Rom. pontificem cum Graecis esse conquestum; istos insuper ad se tuendos neque ad Scripturam neque ad Patres con-

(9) *Concilia gener. et prov.* tom. IV. p. I. Colon. Agrip. 1618. pag. 609 seq. quibus patet audacia *Annalistarum Ulmensium*, dum asserere non dubitarunt, ecclesiam Graecam in capite de matrimonio verius et sac. Scripturae conformius sensisse, quam ecclesiam Latinam, cum illa semper eruditiores ac doctiores Patres et scriptores in suo gremio quam haec numeraverit, ac proinde Ecclesiam Graecam melius quam Latinam sententias Scripturarum intellexisse. *Annales pro theolog. et iure can.* Ulmae 1812. tom. III. p. 309. Assumunt hi protestantes annalistae uti certum Graecos Patres et scriptores propugnasse dissolutionem matrimonii interveniente adulterio; quod esse omnino falsum suo loco ostendimus. Si protestantes Graecis deferunt circa solutionem coniugii, quare iisdem non deferunt, cum agitur de dogmatibus, in quibus ipsi cum Latinis consentiunt?

fugisse, sed ad consuetudinem iamdiu apud illos inolitam, adeoque tacite saltem significarunt ex corruptela potius et abusu eiusmodi consuetudinem pedetentim invaluisse. Discimus praeterea non ob solam fornicationis seu adulterii causam, verum etiam ob alias etiam leviores causas consuevisse Graecos coniugia dissolvere. Nam generatim summus pontifex Eugenius dixit, *omnes conqueri de separatione coniugiorum*. Et sane notum est passim apud Graecos schismaticos ob leves causas matrimonia dirimi, prout testantur, qui de praesenti Ecclesiae Graecae statu disseruerunt (10). Quapropter eadem ratione qua alii abusus irrepserunt penes Graecos dissolvendi coniugia levibus de causis, ita et hic irrepserit abusus eadem solvendi propter adulterium. Immo vero cum hic vetustior sit, primus veluti gradus extitit, ex quo facile illis fuit in alios descendere.

II. Iam inquirenda nobis istius praxeos origo est, quam facile in legibus civilibus, quae divortia permittebant, et in indole Graecae gentis reperimus. Exploratum penes eruditos est legibus imperatorum ethnicorum viris praesertim indulgentiam fuisse divortia faciendi facultatem. Imperatores christiani huic malo occurrere quidem sategerunt; attamen cum magna adhuc parte imperium Romanum ethnicis constaret, non nisi per gradus quosdam antiquas leges emendare potuerunt. Quum vero deinceps emendare possent ac deberent, potius divortiiis magis faverunt.

(10) Hinc Thomas Smith op. cit. *De Graecae Ecclesiae hodierno statu* post verba paulo ante descripta subdit: « Nescio utrum magis mirer an doleam tot » repudiis *leviusculis* quidem *de causis* *ἐκ τῶς τῆς πορνείας* *καὶ τοῦ ἀδελτερίου* » indultum esse, quasi vinculum istud, quod alias fatentur *ἀβήρητον*, pro vaga » cuiuspiam libidine et arbitrio adeo facile solvi potuisset. Huic malo reverentium antistitum pietatem tandem aliquando occurruram spero, quos tantum » abest, ut levitatis aut avaritiae incusem, ut genti in vindictam, aut odium, » aut in novos amores, ubi fastidium irrepserit, effusissimae et quam maxime » effraenae non aliter satisfieri posse credam, nisi hac iniqua indulgentia, » p. 150.

Et D. De la Croix in op. *État present des nations et des Églises Greque, Arménienne et Maronite en Turquie*. Paris 1695. pariter scribit pag. 73. « Mal- » gré toutes ces régularités, le mariage qui se contracte avec tant de difficulté, » se dissout aisément sur les moindres causes, et pour de l'argent on prononce » la dissolution. »

Quocirca imp. Constantinus M. legem tulit, qua causas divortii ad tres coarctavit in foemina, nempe: « Si homicidam, vel » medicamentarium, vel sepulchrorum dissolutorem maritum » suum esse probaverit » in viris pariter: « Si *moecham*, vel » medicamentariam, vel conciliatricem repudiare voluerit (11). » Hanc eandem legem confirmarunt et extenderunt imperatores Honorius, Theodosius et Constantinus *De poenis iniusti repudii iusti contra praemia* (12). Plures aliae leges eadem de re sancitae sunt ab imperatoribus subsequentibus, quaeque referuntur in codice Iustiniani, quibus et alias ipse Iustinianus adiecit (13). Nam ipse Anastasium imitatus in legibus novellis ad Ioannem et Theodotum praetorio praefectos laxavit mali habenas repudiorum causas extendens, et de irrationabili repudio solam puniens mulierem quinquennali abstinentia a novis nuptiis (14). Licentiam adhuc amplificaverunt Leo sapiens ac Nice-

(11) Imp. Constantinus A. ad Ablavium *De repudiis* tit. XVI. lib. III. cod. Theodosiani cum comment. Io. Gothofredi. Lugduni 1663. tom. I. p. 310.

(12) Ibid. pag. 316.

(13) *Codici sacratissimi imperat. Iustiniani pp. Augusti libri XII. Accurtii commentar. ac Coantii et Dionysii, Gothofredi etc. lucubrationibus illustrati*. Lugd. 1612. Cod. lib. V. tit. XVII *De repudiis* p. 1258. seqq.

(14) Leg. XXII. c. 117. Hinc Blastares in *Syntagm. alphabetic. litt. G. c. 13*. scribit: de causis divortii leges civiles multis in locis tractare, plenius, tamen in Novella imp. Iustiniani, (117.) in qua causae recensentur, e quibus solis matrimonium dissolvere liceat, et quidem sequentes. — Pro marito. —

Maritum repudium uxori mittere posse. 1. Si coniurationis contra imperium conscia, viro suo non revelet.

2. Si eam *adulteram* esse accuset et probare possit.

3. Si ea vitae mariti insidiata sit, aut insidiarum ab aliis conscia marito non revelaverit.

4. Si cum extraneis nolente marito convivetur aut lavetur,

5. Si nolente marito et extra domum manserit, nisi forte apud proprios parentes,

6. Si nolente aut ignorante marito et circensibus ludis, theatris aut amphitheatris interfuerit, ad spectandum.

Pro uxore, Uxorem autem marito repudium mittere posse: 1. Si maritus contra imperium conspiret, aut conspirationis aliorum conscius imperio non revelet.

phorus Botaniates, Augusti Graecorum, quos propterea ita merito arguit anonymus auctor tractatus, qui Constantinopoli repertus est: « Quod viri et mulieres sacramentum coniugii pro nihilo reputent. Nam quoties alter displicet, vel alteri, coram praetore urbano voluntatibus eorum expositis, instrumentis et singulis praecisis, sine contradictione viri uxores, et mulieres viros pro lubitu accipiunt, contra mandatum quod dicit: *Quod Deus coniunxit, homo non separet* (15). » Exinde ortae querelae de facilitate repudiorum apud Graecos.

Quamdiu in Ecclesia Graeca severior disciplina viguit, vix ulla harum legum ratio habita est; quinimo Patres legibus civilibus leges Christi opposuerunt. Verumtamen illius gentis indoles, quae supremam imperialem dignitatem velut sacro quodam cultu prosequabatur, illique ea etiam deferebat, quae iuris Ecclesiae sunt, effecit ut Graeci assentionis spiritu ducti coeperint pedetentim a primaevo instituto desciscere, atque ex praescripto civilium legum sese gerere in hoc praesertim negotio, in quo cupiditates magnam adeo sibi partem vindicant. Ab initio quidem timide, postea vero audacius, cum consuetudo iam altas radices egisset, donec longe lateque obtinuerit, et quadan-

2. Si vitae uxoris aut ipse insidiatus sit, aut insidiarum ab aliis conscius non revelet uxori, neque studeat secundum legem ulcisci.

3. Si uxoris castitati insidiatus sit, eamque aliis prostituendam tradere tentaverit.

4. Si eam de adulterio vir accusaverit, probare autem non potuerit.

5. Si is vel in domo sua vel extra cum alia muliere cohabitaret, atque admonitus non desistat.

Reliqua inferius dabimus. Hic porro Matthaeus Blastaris monachus, qui circa an. 1535. floruit in cit. op. non canones modo, sed et leges retulit cum canonibus collatas Iustiniani, Leonis Sapientis, Constantini Porphyrogennetae, aliorumque imperatorum. Hoc opus e duobus codicibus Bodleiano et Vossiano Graece ac Latine in lucem protulit Beveregius in *Pandect. canon.* tom. II. part. I. pag. 1. Multa eius loca emendavit Cotelerius in *Not. ad Monum. Ecclesiae Graec.*, qui tamen admonet haud pauca adhuc superesse emendanda. Cf. op. et loc. cit. cap. XIII. p. 75 seq.

(15) Apud Christ. Lupum schol. ad. can. LXXXVII. conc. Trullani Opp. ed. Venet. 1724. tom. III. pag. 155 seq.

tenus pessimus mos praescripserit, dissimulantibus prius, deinde vero probantibus supremis illius ecclesiae pastoribus.

Magis autem ac magis abusus eiusmodi increbuit, ex quo sec. VIII. imperator Constantinus, Basilii filius, repudiata Maria Armena, legitima uxore, Theodotam cubiculariam duxit; quod nefarium facinus, licet omnes severiori disciplinae studentes detestarentur, attamen a non paucis ignavis episcopis probatum fuit (16). Huius imperatoris exemplum, ut fieri solet, plurimos habuit imitatores. Maiora denique nacta est eiusmodi consuetudo seu corruptela incrementa post luctuosum schisma Photii et Michaëlis Caerularii; ex eo enim tempore, historici omnes consensu unanimi exprobrant Graecis divortiorum effraenem licentiam, non solum in casu adulterii, verum etiam ob alias longe minores causas (17). Quod quidem malum dissimularunt Graeci antistites eo etiam nomine, ne, si nimis obiurgarentur, qui se his repudiis foedere audebant, ad mahometismum desciscerent (18).

Ast si aliqua excusatione digni videntur praesules illi, qui sub islamitica ditione constituti sunt, profecto eam obtendere

(16) Cf. Baronium ad an. 795. n. XLII. seqq. cum notis Pagii, qui rem totam fuse refert, et magnas in ecclesia Constantinop. propter hoc scelus exortas discordias. Unicus ab initio restitit Constantini flagitio S. Plato monachus, qui hac ipsa de causa iram in se concitavit imperatoris, a quo una cum monachis suis in carcerem coniectus ac prope innumera hac de causa est mala perpessus, prout refert Theodorus Studita apud eundem Baronium loc. cit. ed. Luc. tom. XIII.

(17) Etenim praeter recensitas causas cum damno partis reae, a Blastare op. et loc. cit. haec tres recensentur ad divortium faciendum.

1. Impotentia mariti intra matrimonium.

2. Amplexus vitae monasticae alterius coniugum.

3. Captivitas, si per quinquennium de captiva parte resciri nequeat an vivat nec ne. Cf. ibid. p. 74.

Causae hae recensentur etiam in Photii *Nomocanone* tit. XIII. cap. IV. et in *Corpore iuris canonici* pag. 201. 209. 212. 214. 216. 217. 219. et 222.

(18) Prout observat De la Croix op. cit. ubi post adducta verba pergunt dicens: « Ce qui est un abus considerable, que tolère cette Eglise pour empêcher un plus grand mal, qui est le Mahométisme. »

nequeunt ii, qui extra illam ditionem versantur, ut in Valachia, Transylvania aliisque finitimis regionibus, in quibus tamen adhuc vigent non pauci ex eiusmodi abusibus ob iuris canonici, quod penes ipsos receptum est, auctoritatem (19). Idem die de novo Graeciae regno, in quo eadem legislatio denuo adoptata et confirmata fuit (20).

Et hae quidem quoad ecclesias ab unitate Ecclesiae catholicae separatas; nam quod attinet ad ecclesias Graecounitas, licet nondum abusus omnes aboliti sint, recessum tamen sensim et pedetentim est a non paucis corruptelis, quae prius obtinuerunt. Dixi *nondum abusus omnes abolitos esse*: siquidem usque ad haec ferme tempora praesertim in catholica Transylvaniensi provincia matrimonia dissolvebantur ob probatum adulterium et perfidam desertionem, quae ut plurimum adulterium involvit. Idque sub obtentu quod iis a S. Sede concessum fuerit in actu unionis, quae facta est an. 1699. imperatoris Leopoldi potissimum opera. Iam vero perperam ipsi autumant hac occasione absque ulla restrictione permissum eis fuisse propriam disciplinam moderari iuxta corpus iuris canonici Graeci, quod digestum erat ante unionem, quodque vocant *Pravila* id est *regu-*

(19) Etenim in *Corpore Iuris canon. Valach.* praeter superius recensitas causas dissolutionis coniugalis vinculi hae continentur:

1. Abortus procuratio. Pag. 212. 220: ex Novel. Leonis, etiam apud Blastarem op. cit. lit. G. c. 2.

2. Congressus cum uxore contra naturam p. 214. cap. 251.

3. Defloratio et furor etc. Lepa, obsessio daemonis, perfida desertio e sententia synodi Constantinop. sub patriarcha Dositheo an. 1534.

(20) Cf. Harmenopuli *Epitomem divinorum, et sac. canon. legum* pag. 589 seq. edition. Atheniensis, quae regio decreto die 20. Febr. seu 7. Martii 1835. pro regno Graeciae approbata fuit; et Io. Hadschits *Dissert. de causis matrimonium dissociantibus iuxta disciplinam ecclesiae orientalis*, Budae 1826. in 8. Hoc opus denuo recusum, ut diximus, et probatum in novo Graeciae regno, confectum est e Constant. Harmanopuli Nomophylaci et iudice Thessalonicensi an. 1580. vel 1585. uti ostendunt Seldenus et op. *De Synedr. Hebraeor.* lib. I. c. 19. p. 215 seq. et Fabricius *Biblioth. Graec.* tom. X. p. 276 seq. et inscriptum *Ἐπιτομή τῶν θείων καὶ ἐκθῶν κανόνων*. Cf. Carmini Fimiani *elementa iuris canonici*. Neapoli. 1777. tom. I. pag. 86.

lam (21). Porro praeter quam quod nullum Romae huius concessionis existit documentum, certum est quod in diplomate imperatoris Leopoldi dato die 16. febr. 1699. genti Valachae Graecae et ruthenae praeter admissionem quatuor articulorum, quibus dissentiebant gentes illae ab ecclesia Romana (22), praemittebatur, tamquam necessaria conditio, unionis quod dicta natio teneretur: « Omnia ea admittere, profiteri, ac credere, quae » sancta mater Ecclesia Romana catholica admittit, profitetur, » et credit (23). » Hoc diploma publice lectum est in comitiis generalibus Transylvaniae, quin ulla fieret oppositio, die 8. sept. 1699.; cum autem inter caetera, quae admittit, profitetur et credit Ecclesia Romana, sit etiam in articulus de absoluta indissolubilitate matrimonii christiani etiam in casu adulterii, nec eum ignorare certe possent Graeci illi, qui se Ecclesiae catholicae univertunt, plane consequitur haud datam eis esse libertatem sectandi hoc in articulo antiquum illud ius canonicum.

Quod si post unionem adhuc inolitus hic abusus perseveravit dissolvendi propter adulterium ac perfidam desertionem coniugium, id factum est contra Ecclesiae Romanae mentem. Verumtamen quinquaginta plus minus ab hinc annis firmitate ac

(21) De quo iure canonico seu *Pravila* scribit Walter. *Ius can.* ed. XI. §. 85. p. 145. « Vallachi qui sec. XIII. proprium ac independens regnum formarunt, an. 1632, canonum collectionem in lingua vernacula conscriptam ac typis editam obtinuerant. Constat haec collectio duabus partibus. Prima 417. capitula complectens Manuelis Malaxi *Nomocanonem* (an. 1561. conscriptum et ex Photii, Balsamonis, Blastaris et Zonarae operibus excerptum) ex Graeco in vernaculam linguam translatum exhibet. Altera pars, quae *Nomocanon* inscribitur, canones apostolorum, conciliorum, Basilii aliorumque Patrum continet, ex recensione, quam Aristenus in *Synopsi scholiis* adornavit, Graeca porro haec opera nihil omnino commune habent, atque ex errore fontium, tamquam unius eiusdemque collectionis partes, considerata sunt. »

(22) Nempe 1. de Rom. pontifice supremo totius Ecclesiae capite, 2^a de consecratione eucharistiae in pane azymo sufficienti; 3. de purgatorio; 4. de processione Spiritus Sancti etiam a Filio.

(23) Huius diplomatis adhuc existit transumptum in archiviis sac. congreg. de propaganda fide.

perseverantia Fogarasiensium antistitum ejusmodi dissolutio cessavit (24).

Porro quis unquam dicet recensitos hactenus praticos abusus in errore doctrinali ac dogmatico fundari? Igitur resolutio coniugalis vinculi in causa adulterii apud Graecos non est repetenda ex errore aliquo dogmatico, sed eodem in censu habenda est ac dissolutio, quae penes eosdem invaluit propter alias causas manifeste a sacris litteris, ac traditione apostolica proscriptas, quaeque non aliam habet originem quam leges imperiales tum sacris litteris tum apostolicae traditioni hac in re adversantes, ab ignavis ecclesiae Photianae praesulibus uti leges canonicas adoptatas.

III. Nunquam destitit, quoties sese obtulit occasio, Apostolica Sedes ab eiusmodi abusus improbandis. Iam retulimus quomodo se gesserit Eugenius IV. in concilio Florentino, qui praeterea in suo decreto pro Armenis doctrinam de indissolubilitate matrimonii his verbis complexus est: «Assignatur autem »triplex bonum matrimonii. Primum est proles suscipienda et »educanda ad cultum Dei. Secundum est fides, quam unus »coniugum alteri servare debet. Tertium indivisibilitas matri- »monii, propter hoc quod significat indivisibilem coniunctionem »Christi et Ecclesiae. Quamvis autem ex causa fornicationis liceat »tori separationem facere, non tamen aliud matrimonium con- »trahere fas est, cum matrimonii vinculum legitime contracti »perpetuum sit (25).»

Item Clemens VIII. in instructione pro Italo-graecis, declaravit Graecis quidem separationem a toro licitam esse, alterum tamen, vivente parte alia, matrimonium contrahere nullo in casu integrum esse (26). Urbanus VIII. in fidei professione

(24) Primus qui in Gr. catholica Transilvaniensi ecclesia dissolutionem matrimonii propter adulterium et perfidam desertionem sustulerit, fuit Fogarasiensis episcopus, Ioannes Rabb, frustra obnitentibus clero populoque; uti testatur Alexander Sterka Sulucz actualis archiepisc. et metropolitae Albae-Iuliensis, in scriptis datis Blasii in Transilvania die 30. novembr. 1856.

(25) *Acta concil.* Harduini tom. IX. col. 440.

(26) In Const. XXXV. Clement. VIII. in Bullario Laert. Cherubini Romae 1617, p. 48. Verba pontificis §. 5. adoptavit ac sua fecit Benedictus XIV. in Constit. mox alleganda: quaeque nos in textu retulimus, quin necesse sit ea repetere.

solemnem concilii Tridentini sanctionem immunes censi possunt a nota temeritatis et erroris in doctrina, et gravis culpa in praxi. Siquidem universam obligant Ecclesiam decreta concilii Oecumenici, praesertim doctrinalia et dogmatica, cuiusmodi can. VII. esse ostendimus. Quapropter, etsi forte ante huius canonis promulgationem quodammodo in sua praxi excusari posse videantur, certe postquam concilium Tridentinum hanc suam definitionem emisit, qua luculenter adeo edixit indissolubilitatem vinculi coniugalis in casu adulterii affirmari iuxta doctrinam evangelicam et apostolicam, excusari non amplius possunt. Nam sicut doctrina evangelica et apostolica non potest non esse vera, ita doctrina opposita non potest non esse falsa et erronea, et qui iuxta hanc operantur, nequeunt se a gravi culpa subducere. Graviter igitur peccant Graeci, quoties dissolvunt coniugia, nisi ignorantia invincibili detineantur, et novum, quod contrahunt, matrimonium ob impedimentum ligaminis nullum ac irritum est. Neque eos excusat inveterata consuetudo, quae evangelicae et apostolicae doctrinae opponitur, ac proinde non est censenda nisi inveteratus abusus, quem Ecclesia praesertim post conc. Tridentinum nullo modo tolerat, imo nec tolerare potest.

Idque intellectum volumus sive proprio motu, nempe privato arbitrio, sive publico etiam iudicio cognita causa a tribunali ecclesiastico aut civili ac lata sententia, matrimonium dissolvatur. Si porro agatur de Graecis schismaticis, Ecclesia catholica eiusmodi divortia de facto impedire non potest, prout et alia, quae contra fas et ius fiunt in communione separata et aetholica, sed non ideo tamen ea probat, sed quantum in se est, improbat et condemnat. Si vero sermo sit de Graecis unitis, cum ipsi profiteantur, se, non secus ac reliqui catholici omnes, obsequi canoni Tridentino atque constitutionibus pontificiis, praesertim quae pro obiecto habent fidem et mores, profecto nulla ratione a gravi culpa excusari poterunt, nisi illorum praescriptionibus se conforment.

Ex his pronum est inferre, quid sentiendum sit de praxi,

quam auctor de re sacramentaria viguisse scribit inter Graecos Latinis etiam episcopis subiectos. Profert hic auctor in provinciis et dioecesibus, ubi Graeci Latinis admixti sunt, et proprias habent ecclesias, a Latinis episcopis, quibus subiiciuntur, nihil ordinatum reperiri contra antiquam illam, quam hactenus retinuerunt, matrimonia propter adulterium dirimendi consuetudinem, ac in synodicis tantum constitutionibus cautum esse, ne mariti auctoritate propria nullaque praemissa forma iudicii uxores adulterii praetextu dimitterent, et novis deinceps uxoribus iungerentur. In cuius rei confirmationem refert card. Montaltum, Montis Regalis in Sicilia archiepiscopum, in synodo provinciali an. 1652. habita hoc tantum de Graecorum matrimoniis decrevisse: «Tam facile dirimi inter coniuges Graecos matrimonia approbare nullo modo debemus: ideoque *huc usque* factas separationes quoad vinculum extraiudicialiter et auctoritate propria nullas fuisse declaramus (46).» Haec ipsa ex hoc auctore refert Collet atque approbare videtur (47). At nos quamvis haec verissime ab hoc auctore historice relata existimemus, nulla ratione probare possumus.

Quominus enim nos huic praxi, hisque synodalibus sanctionibus episcoporum Latinorum, in quorum provinciis seu dioecesibus Graeci degunt, assentiamur, plura sunt quae obstant.

Ac 1. obstat sanctio Tridentina, quae definivit ac declaravit, non posse dissolvi matrimonia propter adulterium iuxta doctrinam evangelicam et apostolicam; adeoque nisi dicere velimus, Ecclesiam universalem pati posse, ut contra doctrinam evangelicam et apostolicam matrimonia post legalem adulterii probationem dirimantur, et alia ineantur, profecto reiiciamus necesse est eiusmodi distinctionem inter divortia facta propria seu privata auctoritate, et divortia, quae fiant post iuridicam adulterii probationem latamque a civili aut ecclesiastica auctoritate sententiam: haec enim rei substantiam nullatenus immutant.

(46) Drouin lib. IX. c. IX. §. 2. pag. 452. ed. Venet.

(47) Tom. VIII. De sacr. matrim. c. V. art. 5. n. 517.

Alioquin admittere deberemus, quod paulo ante citatus auctor dissertationis *De divortis* in Bavaria effutiit, Ecclesiam tantum illis anathema hoc canone VII. dixisse, qui matrimonium in casu adulterii *proprio motu* dissolvi posse assererent. Hoc vero quantum a vero abludat, nemo catholicorum est, qui non videat. In iis enim, quae sunt contra doctrinam evangelicam et apostolicam, seu contra veritatem divinitus revelatam, nulla fieri potest transactio.

2. Obstat constitutio Clementis VIII. qui praecipit episcopis Latinis, in quorum dioecesibus Graeci suas habent ecclesias suosque ritus servant, ut inter coniuges Graecos matrimonia dirimi, seu divortia quoad vinculum fieri *nullo modo* permittant aut patiantur, et si qua de facto praecesserint, ea nulla et irrita declarent. Porro si *nullo modo*, ergo neque proprio motu, neque legali sententia disungi ob adulterium quoad vinculum matrimonia possunt. Si qui proinde episcopi suis synodicis sanctionibus id unum caverunt, ne mariti auctoritate propria, nullaque praemissa sententia, aut forma iudicii uxores adulterii praetextu dimitterent, et novis deinceps uxoribus iungerentur, prout praestitit archiepiscopus Monsregalensis, ab officio desciverunt, et a mente summi pontificis, qui contrarium omnino constituit. Ipse nullam omnino distinctionem inter privatam et publicam auctoritatem admisit, immo vero quamcumque distinctionem penitus exclusit dicens: *nullo modo*.

3. Obstat fidei formula ab Urbano VIII. omnibus qui ex schismate ad unitatem se recipere vellent, proposita, et a Benedicto XIV. confirmata et renovata, vi cuius Graeci profitentur matrimonii *vinculum indissolubile esse*, et quamvis propter adulterium, haeresim aut alias causas possit inter coniuges tori et habitationis separatio fieri, tamen illis aliud matrimonium contrahere fas non esse. Iamvero si qui accedere cupiunt ad Ecclesiae catholicae unitatem, tenentur ita sentire et profiteri, adeo ut sine eiusmodi professione illis aditus ad unionem catholicam nullimode pateat: dicendum ne erit id illis posse permitti, qui iam in Ecclesiae catholicae communiione et unitate repe-

riuntur? Quis sanus id vel cogitare potest? Praesertim cum haec eadem fidei professio identidem, nempe in actis solemnioribus, a Graecis unitis fieri debeat?

4. Obstat sac. congregationis Concilii, et SS. Inquisitionis decretum, quo negatum est posse quempiam propter adulterium uxorem iuridice criminis convictam et confessam deserere, ita ut liceat novum celebrare coniugium, quamvis Graeca synodus contrariam sententiam emiserit. Hic porro est casus illis identicus, in quibus card. Montaltius, archiepiscopus Montis Regalis in Sicilia, indulgere vinculi dissolutionem visus est.

Atque ut rem totam paucis concludamus, si Graeci uniti catholici sunt, debent omnibus concilii oecumenici et Romanorum pontificum sanctionibus obtemperare. Porro ut ex allatis documentis patet, non solum fidelibus quibuscumque vetitum est quoad vinculum in adulterii casu coniugium dissolvere, sed praeterea declarantur expresse irrita ac nulla, si qua post separationem coniugia contrahantur. Qui proinde hoc attentaverint, quicumque demum illi sint, sive Graeci sive Latini, polygamiae simultaneae rei constituuntur.

Quapropter cum vulgo dicitur Ecclesiam in Graecis eiusmodi divortia tolerare, intelligi id debet *negative*, quatenus patitur quod impedire non potest, prout se gerit relate ad alia peccata, quibus filii eius contra ipsius voluntatem se commaculant, reosque efficiunt. Haec facinora impedire pro viribus munus est praepositorum sive episcoporum, qui omni ratione satagere debent, ut concilii de matrimonio doctrina in praxim deducatur. Quod si ipsi negligentius agant et abusus ex eorum incuria et conniventia irrepant, eorumdem oneratur conscientia. Et haec haecenus.

CAPUT V.

De solutione imperfecta matrimonii christiani seu de separatione inter coniuges quoad torum et cohabitationem.

ARTICULUS I. — Concilii Tridentini doctrina de separatione quoad torum et cohabitationem plures ob causas, manente vinculo, exponitur et vindicatur.

Quo protestantes faciliores se praebent ad dirimenda coniugia quoad vinculum, eo difficiliore se exhibent in admittenda eorumdem dissolutione quoad torum tantum et habitationem. Quae quidem agendi ratio sibi cohaeret; quid enim refert dissolvere coniugia quoad torum et cohabitationem, quando longe facilius ipsis suppetit via se ab invisio coniuge liberandi, aliumque praeterea eligendi per diremptionem plenam ipsius vinculi? Hanc eandem viam facile adoptant quotquot increduli ab Ecclesiae instituto desciscunt, ut liberius vivant (1).

Etsi promiscue usurpari consueverint voces *repudii* ac *divortii*, diversa tamen earundem acceptio est iuris peritis atque theologis. Siquidem iurisperiti repudium vocant dimissionem sponsae, interdum etiam uxoris; divortium autem dimissionem solius uxoris post matrimonium sive quoad torum, sive quoad vinculum (2). Eadem apud canonistas iisdem verbis significatio inhaesit, qui proinde sub eodem titulo *De divortiiis* agunt de dissolutione matrimonii tum quoad vinculum, tum quoad torum et cohabitationem. Penes theologos vero usus plerumque obtinuit, ut proprie solutio quoad torum dicatur divortium,

(1) Sic constitutum fuit in Galliis lege lata 20. septemb. 1792 quae admittebat quidem divortium, non autem separationem, vinculo permanente. In codice porro civili utrumque conceditur, ut nimirum fieri possit separatio ab iis, qui divortium putant illicitum, ut sic uniuscuiusque conscientiae prospiceretur. Cf. *Rapport de jurisprudence*. In art. *Separation de corps*, tom. XVI. p. 52.

(2) Cuius significationis exempla suppetunt in L. *Inter stuprum*, et in L. *Inter divortium* ff. de verbor. Cf. *Iuris civilis* indicem tom. VI. al. VII. Lugduni 1612. ubi inter caetera ad verb. *Divortium* dicitur: «*Divortium* » proprie dicitur inter coniuges, *repudium* vero inter sponso; nonnunquam » tamen confunduntur, q. 2. in L. *Quod servus, de conditione causa data* etc.»